LIBRIS | We know books

Svetlana Aleksandrovna Aleksievici este o scriitoare și jurnalistă din Belarus. S-a născut la Stanislaviv, în Ucraina, pe 31 mai 1948, dintr-un tată bielorus și o mamă ucraineană, și a crescut în Bielorusia (denumirea țării în perioada sovietică). După terminarea școlii, a lucrat ca reporter la mai multe ziare locale, înainte de a absolvi Universitatea de Stat din Belarus (1972) și de a deveni corespondent al revistei literare *Neman* din Minsk (1976).

De-a lungul carierei sale de jurnalist, Aleksievici s-a specializat în narațiuni literare întemeiate pe declarațiile martorilor oculari, istorii orale ale mai multor evenimente dramatice din istoria sovietică: al Doilea Război Mondial, războiul din Afganistan, căderea URSS, dezastrul de la Cernobîl. În urma persecuțiilor politice din partea administrației Lukașenko, a părăsit Belarusul în 2000, trăind timp de un deceniu la Paris, Göteborg și Berlin. În 2011 s-a mutat înapoi la Minsk.

A publicat mai multe volume care s-au bucurat de apreciere, cărți publicate sau în curs de publicare în 43 de limbi și în 47 de țări: *Războiul nu are chip de femeie* (*U voinî ne jenskoe lițo*, 1985), ce cuprinde mărturii ale femeilor care au luptat în al Doilea Război Mondial, titlu vândut în peste 2 milioane de exemplare; *Ultimii martori* (*Poslednie svideteli*, 1985), amintiri ale celor care au copilărit în vremea celui de-al Doilea Război Mondial; *Soldații de zinc* (*Ținkovîe malciki*, 1989), despre experiențele soldaților sovietici în războiul din Afganistan; *Zacearovannîe smertiu* (*Fermecați de moarte*, 1993), despre sinuciderile provocate de prăbușirea Uniunii Sovietice; *Rugăciune pentru Cernobîl* (*Cernobîlskaia molitva*, 1997), mărturii ale supraviețuitorilor celei mai mari catastrofe nucleare din istorie; și *Vremuri second-hand* (*Vremea second hand*, 2013), o încercare de portretizare a „omului sovietic" prin amintirile generațiilor nostalgice de după căderea imperiului comunist. Svetlanei Aleksievici i s-au acordat numeroase premii pentru cărțile sale, iar în anul 2015 a fost distinsă cu Premiul Nobel pentru Literatură, „pentru scrierile ei polifonice, memorial al suferinței și curajului în epoca noastră".

SVETLANA ALEKSIEVICI

Războiul nu are chip de femeie

Traducere din limba rusă
ION COVACI

Ediție revizuită și note
JUSTINA BANDOL

LITERA
București

LIBRIS | We know books

Iubita mea dragă... Oamenii se urăsc în continuare până în ziua de azi. Se omoară iarăşi. Asta mi-e cel mai greu de înţeles... Şi cine? Noi... Tot noi...

La Stalingrad.... Târam în spinare doi răniţi. Da, doi. Îl duceam ce-l duceam pe unul, apoi mă întorceam după celălalt. Şi tot aşa. Îi duceam pe rând, pentru că amândoi aveau răni foarte grave, nu puteam să-i las, amândoi – cum să vă explic –, aveau răni deschise sub coapse şi pierdeau mult sânge. Conta fiecare minut. Şi deodată, când m-am îndepărtat de câmpul de luptă, iar fumul ce plutea peste pământ s-a împuţinat, descopăr că unul dintre cei doi era neamţ. M-a cuprins groaza: ai noştri pier în luptă, iar eu salvez un neamţ. M-am panicat... Acolo, în pâcla aceea, nu-mi dădusem seama, amândoi gemeau, strigau... Amândoi aveau uniformele arse, înnegrite. Erau la fel. Dar apoi mi-am dat seama: medalionul, ceasul, totul arăta altfel. Uniforma blestemată. „Ce naiba mă fac?" mi-am zis. L-am mai dus o bucată de drum pe al nostru şi am căzut pe gânduri: „Să mă întorc după neamţ ori să-l las în plata Domnului?" Ştiam că, dacă-l părăsesc acolo, în câteva ceasuri moare. Sângera cumplit... M-am întors după el, târâş, şi am continuat să-i car pe rând...

Asta la Stalingrad... Erau lupte înspăimântătoare. Cele mai cumplite... Drăguţa mea dragă... Nu poate să existe o inimă pentru iubire şi alta, pentru ură. Omul are un singur suflet, şi eu întotdeauna mă gândeam cum să-mi salvez sufletul.

După război, multă vreme m-am temut de cer, mă temeam şi să ridic capul spre cer. Mă temeam să văd pământul arat. Dar pe el umblau deja ciorile, fără grijă. Păsările au uitat repede războiul..."

1978–2004

CUPRINS

Omul e mai mare decât războiul (Din jurnalul cărţii) 7
1978–1985 7
După şaptesprezece ani 2002–2004 26
Din textele tăiate de cenzură 29
Din discuţia cu cenzorul 32
Din discuţia cu cenzorul 35
Din discuţia cu cenzorul 37
Din textele pe care le-am eliminat eu însămi 38
„Nu vreau să-mi amintesc..." 46
„Mai creşteţi, fetelor, sunteţi prea crude..." 65
Despre jurăminte şi rugăciuni 66
Despre mirosul fricii şi un geamantan cu bomboane 83
Despre viaţa de zi cu zi şi despre existenţă 106
„Numai eu m-am întors la mama..." 125
„La noi în casă trăiesc două războaie..." 149
„Receptorul telefonului nu trage..." 159
„Noi am primit medalii mici..." 176
Despre păpuşi şi puşti 181
Despre moarte şi uimirea în faţa morţii 186
Despre cai şi păsări 191
„N-am fost eu aceea..." 196
„Îi ţin minte ochii până azi..." 208
„Noi n-am tras cu puşca..." 229
Despre cizmuliţe şi un sătuc blestemat 229
Despre săpunul special K şi despre carceră 238
Despre rulmenţii topiţi şi despre înjurăturile ruseşti 248

LIBRIS | We know books

„Era nevoie de soldați...
dar noi ne mai voiam frumoase..." 259
Despre cizme bărbătești și pălării de damă 261
Despre un discant de fată și despre prejudecățile
marinărești 273
Despre mutenia groazei
și despre frumusețea născocirii 285
„Domnișoarelor! Comandantul unui pluton
de geniști trăiește numai două luni..." 288
„Să-l văd măcar o singură dată..." 305
Despre o femeie zăbăucă și trandafirii de mai 306
Despre ciudata tăcere din fața cerului
și despre un inel pierdut 322
Despre singurătatea glonțului și a omului 332
„Cartoful fărâmițat de pe masă..." 337
Despre coșul cu mine și despre o jucărie de pluș 339
Despre mame și tați 353
Despre o viață măruntă și o idee măreață 361
„Mamă, ce înseamnă tată?" 372
Despre baia copilului și despre o mamă
care seamănă cu un tată 372
Despre Scufița Roșie și despre bucuria
de a întâlni în război o pisică 383
Despre tăcerea celor care pot deja să vorbească 392
„Și ea duce mâna la piept, deasupra inimii..." 397
Despre ultimele zile ale războiului,
când ți-e silă să ucizi 397
Despre o compunere cu greșeli copilărești
și despre comediile cinematografice 407
Despre Patrie, Stalin și stamba roșie 413
„Brusc, m-a cuprins o poftă grozavă de viață..." 420

LIBRIS | We know books

multe țări ale lumii, femeile s-au înrolat în toate tipurile de forțe armate: în armata engleză au fost 225 000 de femei, în cea americană – 450 000–500 000, la nemți – 500 000...

În armata sovietică au luptat aproximativ un milion de femei, în toate specializările militare, inclusiv cele mai „masculine". A apărut chiar și o problemă lingvistică: cuvintele „tanchist", „infanterist", „mitralior" nu aveau până atunci forme de genul feminin, pentru că femeile nu practicaseră niciodată înainte asemenea specializări. Cuvintele de gen feminin s-au născut atunci, în vremea războiului...

Dintr-o discuție cu un istoric

OMUL E MAI MARE DECÂT RĂZBOIUL (DIN JURNALUL CĂRȚII)

Milioane uciși fără scrupule
Bătucit-au cărare în noapte...
Osip Mandelștam

1978–1985

Scriu o carte despre război...

Eu, care nu m-am dat niciodată în vânt după cărțile de război, deși în copilăria și tinerețea mea acestea erau lecturile preferate ale tuturor celor de-o seamă cu mine. Și nu e de mirare – noi eram copiii Victoriei. Copiii învingătorilor. Ce țin minte mai întâi despre război? Suferința mea de copil printre cuvinte neînțelese mie și care-mi stârneau teamă. Războiul era pomenit tot timpul: la școală și acasă, la nunți și botezuri, la sărbători și la parastase. Chiar și în discuțiile dintre copii. Un băiat din vecini m-a întrebat o dată:

– Ce fac oamenii sub pământ? Cum trăiesc acolo?

Voiam și noi să descifrăm taina războiului.

Totul izvora pentru noi din lumea aceea grozavă și misterioasă. În familia noastră, bunicul ucrainean, tatăl mamei, murise pe front, era îngropat undeva în

LIBRIS We know books

pământ maghiar, iar bunica bielorusă, mama tatălui meu, murise de tifos printre partizani, doi dintre fiii ei fuseseră înrolați și dispăruseră fără urmă în primele luni de război, din trei se întorsese unul singur – tatăl meu. Unsprezece rude mai îndepărtate ale noastre, împreună cu copiii lor, fuseseră arse de vii de nemți – care în bojdeucile lor, care în biserica din sat. Așa era în fiecare familie. La toată lumea.

Multă vreme după aceea, băieții din sat s-au luptat „de-a rușii și nemții". Strigau cuvinte nemțești: *Hände hoch! Zurück! Hitler kaput!*[1]

Nu cunoșteam lumea fără război, lumea războiului ne era singura cunoscută, iar oamenii războiului erau singurii oameni pe care-i știam. Nici acum eu nu știu altă lume și alți oameni. Dar oare au existat într-adevăr și alții, cândva?

***

Satul copilăriei mele de după război era un sat al femeilor. Al muierilor. Nu-mi amintesc de glasuri bărbătești. Și așa mi-a rămas în minte: despre război povestesc muierile. Și plâng. Cântă aproape de atâta plâns.

În biblioteca școlii, jumătate din volume sunt despre război. Și în cea sătească, și în cea de la centrul raional, unde tata mergea deseori după cărți. Acum am aflat de ce. Întâmplător oare? Noi tot timpul ne-am războit sau ne-am pregătit de război. Ne aminteam cum luptaserăm. Niciodată n-am trăit altfel, probabil, nici nu știm. Nu

[1] Mâinile sus! Înapoi! Hitler e terminat! (în limba germană în original)

ne închipuim cum se poate trăi altfel. Va trebui cândva să petrecem multă vreme deprinzându-ne.

În școală ne-au învățat să iubim moartea. Scriam compuneri despre cum eram gata să murim în numele... Visam...

Dar vocile de pe stradă strigau despre altceva, ne ispiteau mai tare.

Multă vreme am fost un om al cărților, pe care realitatea îl speria și-l atrăgea deopotrivă. Pentru că nu cunoșteam viața, am devenit neînfricată. Acum mă gândesc: dacă aș fi fost un om mai ancorat în realitate, m-aș mai fi putut arunca oare cu capul înainte în această prăpastie? De unde au venit toate astea – din neștiință? Sau dintr-un instinct al drumului? Căci există un instinct al drumului...

Multă vreme am fost în căutare... Prin ce cuvinte aș putea să comunic ceea ce aud? Căutam un gen literar care să corespundă felului cum văd eu lumea, cum funcționează vederea mea, auzul...

La un moment dat mi-a căzut în mână cartea *Ia iz ognennoi derevni* de Ales Adamovici, Ia. Brîl și V. Kolesnik[1]. O asemenea zguduire sufletească nu mai simțisem decât o dată în viață, când îl citisem pe Dostoievski. Dar aici forma era neobișnuită: romanul e o colecție de voci ale vieții înseși. Ceea ce auzisem în copilărie, ceea ce se aude azi pe stradă, acasă, în cafenele, în troleibuz. Iată deci! Cercul se închisese. Găsisem ceea ce căutam. Ceea ce presimțeam că există.

Ales Adamovici a devenit învățătorul meu...

[1] *Eu sunt din satul de foc*, culegere de povestiri ale supraviețuitorilor despre tragedia satelor belaruse arse (uneori cu tot cu locuitori) de ocupanții germani în timpul celui de-al Doilea Război Mondial

LIBRIS We know books

***

Doi ani de zile, mai mult decât să mă întâlnesc și să scriu, m-am gândit. Am citit. Despre ce avea să fie cartea mea? Ei da, încă o carte despre război... La ce bun? Existaseră deja mii de războaie – mai mari sau mai mici, mai cunoscute sau mai necunoscute. Și despre ele se scriseseră încă mai multe cărți. Și totuși... Scriseseră bărbații despre bărbați – asta mi-a fost clar de îndată. Tot ce știm despre război ne-a fost spus de un „glas de bărbat". Suntem toți prizonierii reprezentărilor „masculine" și ai percepției „masculine" a războiului. Ai cuvintelor „masculine". În timp ce femeile tac. Căci nimeni în afară de mine nu i-a pus vreodată întrebări bunicii mele. Mamei mele. Tac chiar și femeile care au fost pe front. Dacă încep vreodată brusc să-și aducă aminte, povestesc nu războiul „femeilor", ci pe cel „al bărbaților". Își acordează vocea la canon. Și doar acasă sau în cercul prietenelor cu care au fost pe front încep să vorbească, lăcrimând, despre războiul lor, necunoscut mie. Nu numai mie, nouă tuturor. În călătoriile mele jurnalistice am fost nu o dată martoră – unică ascultătoare – a unor texte noi. Și atunci eram zguduită ca în copilărie. Întrezăream în povestirile acestea rânjetul hidos al unei realități tainice... În relatările femeilor nu se simte deloc sau aproape deloc ceea ce ne-am obișnuit să citim și să auzim: cum niște oameni i-au ucis în mod eroic pe alții și i-au învins. Sau au pierdut. Care era tehnica de luptă, care erau generalii. Povestirile femeilor sunt altfel și vorbesc despre altceva. Războiul „femeilor" are culorile și mirosurile lui, petele lui de lumină și de întuneric și propriul său spațiu senzorial. Cuvintele sale. În el nu există eroi și izbânzi de necrezut, ci numai oameni pur și simplu, care se îndeletnicesc cu o treabă omenesc-neomenească.

Și în el suferă nu doar ei (oamenii!), ci și pământul, și păsările, și copacii. Toți cei care trăiesc alături de noi pe pământ. Și suferă fără cuvinte, ceea ce e mai înfricoșător.

Dar de ce? m-am întrebat nu o dată. De ce oare, dacă-și apăraseră și-și ocupaseră locul într-o lume cândva exclusiv masculină, femeile nu și-au apărat și istoria? Cuvintele și sentimentele? Singure nu și-au dat crezare. Un întreg univers ne este ascuns. Războiul lor a rămas necunoscut...

Vreau să scriu istoria acestui război. Istoria femeilor.

***

După primele întâlniri...

Sunt uimită: în armată, aceste femei au fost instructor sanitar, lunetist, mitralior, comandant de tun antiaerian, genist, iar astăzi sunt contabile, laborante, ghizi turistici, învățătoare... Rolurile nu se suprapun – atunci și acum. E ca și cum nu și-ar aminti de sine, ci de alte fetișcane. Ele însele se miră în ziua de azi. Și istoria se „umanizează" sub ochii mei, începe să se asemene cu viața cotidiană. Se naște o altă percepție.

Am întâlnit povestitoare formidabile, în viața cărora sunt episoade care pot concura cu cele mai izbutite pagini ale clasicilor. Omul se vede atât de limpede de sus – din cer – și de jos – de pe pământ! În fața lui e tot drumul în sus și cel în jos – de la înger la fiară. Amintirile nu sunt povestiri care reproduc, părtinitor și imparțial, o realitate dispărută, ci re-nașteri ale trecutului, când timpul merge înapoi. Sunt în primul rând creație. Istorisind, femeile creează, își „scriu" viața. Se întâmplă să și-o și „termine de scris", să și-o și „rescrie". Trebuie să fiu de aceea atentă. În gardă. În același timp, durerea topește,

LIBRIS | We know books

distruge orice falsitate. Temperatura e prea înaltă! M-am convins că femeile simple se poartă mai sincer – asistentele, bucătăresele, spălătoresele... Ele – cum să spun mai limpede? – scot cuvintele din ele însele, nu din ziare și din cărțile citite – nu din gura altuia. Ci numai din propriile suferințe și din ceea ce au trăit și au simțit singure. Oricât ar părea de ciudat, sentimentele și limbajul femeilor instruite sunt deseori mai supuse schimbărilor pe care le aduce timpul. Codificării generale impuse de factorul temporal. Sunt infestate de o cunoaștere secundară. De mituri. Adeseori e nevoie să mergi mult, să parcurgi mai multe cercuri ca să ajungi la povestirile despre războiul „femeilor", nu „al bărbaților" – cum au atacat, cum s-au retras, în ce sector al frontului... Nu e suficientă o singură întâlnire, ci mai multe. Ca unui portretist încăpățânat.

Petrec multă vreme într-o casă sau un apartament necunoscut, uneori câte o zi întreagă. Bem ceai, probăm bluze cumpărate nu demult, discutăm pieptănături și rețete culinare. Ne uităm împreună pe fotografiile nepoților. Și atunci abia... După un timp – nu poți să știi niciodată după cât și de ce –, vine deodată clipa aceea mult așteptată când femeia se îndepărtează de șablon – șablonul de ghips și de beton armat, asemenea monumentelor noastre – și se apropie de sine. Pătrunde în sine. Începe să-și amintească nu războiul, ci tinerețea. O bucată din viață... Acest moment nu trebuie scăpat. Nu trebuie pierdut! Numai că, deseori, după o zi lungă, plină de cuvinte, de întâmplări, de lacrimi, în memorie rămâne o singură frază (dar ce frază!): „Am plecat pe front atât de mică, încât în timpul războiului am și crescut". Pe aceasta o și las în caiet, deși pe casetă am înregistrat zeci de metri de bandă. Patru–cinci casete...

Ce mă ajută? Mă ajută faptul că ne-am obișnuit să trăim împreună. Laolaltă. Suntem oameni care trăiesc în sobornicie. În comun. Totul e la comun – și fericirea, și lacrimile. Ne pricepem să suferim și să povestim despre suferință. Suferința ne justifică viața grea și neașezată. Pentru noi, suferința este o artă. Și trebuie să recunosc că femeile pornesc cu mult curaj pe calea aceasta...

***

Cum mă întâmpină?

Mă numesc „fetiță", „fetișoară", „copiliță". Probabil că, dacă aș fi făcut parte din generația lor, s-ar fi purtat altfel cu mine. Fără bucuria și fără uimirea pe care le dăruiește întâlnirea dintre tinerețe și bătrânețe. Liniștit și de la egal la egal. Este un element foarte important faptul că atunci erau tinere, iar acum, când își amintesc, sunt bătrâne. Își amintesc după o viață – după patruzeci de ani. Îmi dezvăluie precaute lumea lor, mă menajează: „Imediat după război m-am măritat. Și m-am ascuns în spatele soțului. În spatele vieții de zi cu zi, a scutecelor. M-am ascuns intenționat. Și mama mă ruga: «Taci! Taci! Nu mărturisi!» Mi-am îndeplinit datoria față de Patrie, dar mi-e sufletul greu că am fost acolo. Că știu ce înseamnă... Iar tu ești o copiliță. De tine mi-e milă..." Văd deseori cum stau și își ascultă vocea interioară. Vocea sufletului. O compară cu vorbele. Cu anii – ani mulți –, omul înțelege că asta i-a fost viața, iar acum trebuie să se împace și să se pregătească de plecare. Dar nu prea-i vine și i se pare nedrept să dispară pur și simplu. În grabă. Din mers. Și, când privește înapoi, simte în el dorința nu doar de a povesti despre ale sale, ci și de a ajunge la secretul vieții. De a-și răspunde sieși la întrebarea: de ce i s-au

LIBRIS We know books

întâmplat toate câte i s-au întâmplat? Privește totul cu o privire puțin tristă, de rămas-bun... aproape de dincolo... Nu mai are rost să mintă și să se mintă. Înțelege că, fără gândul morții, omul nu poate fi deslușit. Taina ei plutește deasupra a toate.

Războiul este o experiență prea intimă. Și la fel de nemărginită ca și viața omului...

O singură dată o femeie (o aviatoare) a refuzat să ne întâlnim. Mi-a explicat la telefon: „Nu pot... Nu vreau să-mi amintesc. Am fost trei ani la război... Și trei ani de zile nu m-am simțit femeie. Organismul meu a devenit asemenea unui cadavru. N-am avut menstruație și aproape nici un fel de dorințe femeiești. Și fusesem frumoasă... Când viitorul meu soț mi-a cerut mâna... Era în Berlin, lângă Reichstag... Mi-a spus:

– Războiul s-a încheiat. Am rămas în viață. Am avut noroc. Hai să ne căsătorim!

Mie mi-a venit să plâng. Să țip. Să-l lovesc! Cum să ne căsătorim? Acum? Printre toate astea? În funinginea asta, printre cărămizile înnegrite... Uită-te la mine! Uită-te cum sunt! Fă mai întâi din mine femeie: adu-mi flori, fă-mi curte, spune-mi vorbe frumoase! Mi-e atât de dor de toate astea! Abia aștept! Mai că nu l-am lovit... Mi-a venit să-l lovesc... El avea un obraz ars, roșu tot, și am văzut atunci că înțelesese – pe obrazul acesta îi curgeau lacrimi. Peste cicatricile încă proaspete... Și i-am spus fără să cred eu însămi ce spun:

– Bine, hai să ne căsătorim!

Iertați-mă!... Nu pot...“

Am înțeles-o. Dar aceasta este și ea o pagină – sau o jumătate de pagină – din viitoarea carte.

Texte, texte. Peste tot – texte. În apartamentele de la oraș și în căsuțele de la țară, pe stradă, în tren...

Ascult... Mă transform tot mai mult într-o ureche uriașă, întoarsă tot timpul către celălalt. „Citesc“ glasuri.

***

Omul este mai mare decât războiul...

Îmi rămân în minte exact momentele când este mai mare. Atunci îl stăpânește ceva mai puternic decât istoria. Trebuie să-mi propun un scop mai larg – să scriu adevărul despre viață și moarte în general, nu numai despre război. Să pun întrebarea lui Dostoievski: cât de mult e omul om[1] și cum putem să apărăm omenescul din noi? E neîndoielnic că răul ispitește. E mai abil decât binele. Mai atrăgător. Mă cufund tot mai adânc în lumea războiului, tot restul a pălit puțin, a devenit mai obișnuit decât de obicei. E o lume grandioasă și prădătoare. Înțeleg acum singurătatea celui care s-a întors de acolo. Ca de pe o altă planetă sau de pe lumea cealaltă. El știe ceva ce alții nu știu, și cunoașterea aceasta nu se poate căpăta decât acolo, în apropierea morții. Când încearcă să redea ceva în cuvinte, are senzația unei catastrofe. Amuțește. Vrea să povestească, ceilalți ar vrea să-l înțeleagă, dar toți sunt neputincioși.

Femeile acestea se află întotdeauna într-un alt spațiu decât ascultătorii lor. Sunt înconjurate de o lume nevăzută. Sunt cel puțin trei participanți la discuție: cea

[1] În însemnările de jurnal din 1880–1881, Dostoievski scria că „trebuie să găsești în om omul“ (vezi F.M. Dostoievski, *Scrisori despre literatură și artă*, traducere de Albert Kovács și Nicolae Iliescu, Editura Cartea Românească, București, 1989, p. 148).

LIBRIS We know books

care povestește acum, tot ea, dar așa cum era atunci, în momentul în care s-au petrecut evenimentele, și eu. Scopul meu este în primul rând să ajung la adevărul acelor ani, al acelor zile. Fără denaturările produse de sentimente. Imediat după război, fiecare ar povesti un anume război, după mai multe decenii, ceva se schimbă în ea, firește, pentru că acum își pune deja în amintiri toată viața. Se pune pe sine, pe de-a-ntregul. Cum a trăit în toți anii de atunci încoace, ce a citit, ce a văzut, pe cine a întâlnit. În fine, dacă e sau nu fericită. Uneori discutăm între patru ochi, alteori lângă povestitoare mai e cineva. Un membru al familiei. O prietenă – de ce fel? Prietenele de pe front sunt una, toate celelalte – alta. Mărturiile – documentele – acestea sunt vii, se schimbă și șovăie odată cu noi, din ele se poate scoate la nesfârșit câte ceva. Ceva nou care ne e necesar în clipa asta. În momentul de față. Ce căutăm? Cel mai adesea nu isprăvi vitejești și eroism, ci lucruri mici și omenești, ceea ce ne e cel mai interesant și mai apropiat. De pildă, ce mi-ar plăcea mie să știu cel mai mult din viața Greciei antice... Din istoria Spartei... Aș vrea să citesc cum și despre ce vorbeau atunci oamenii acasă. Cum plecau la război. Ce cuvinte își spuneau în ultima zi și în ultima noapte dinaintea despărțirii de cel drag. Cum îi conduceau pe oșteni la luptă. Cum îi așteptau de la război... Nu pe eroi și pe conducătorii de oști, ci pe tinerii obișnuiți...

Istoria redată prin relatările martorelor și participantelor care au rămas neobservate. Da, asta mă interesează, asta aș vrea să transform în literatură. Dar povestitoarele mele nu sunt numai martori, sunt cel mai puțin martori, ci actori și creatori. E imposibil să te apropii de realitate

până dai nas în nas. Între noi și ea se găsesc sentimentele noastre. Îmi dau seama că am de-a face cu versiuni, fiecare are propria versiune, și că abia din ele, din numărul și intersectările lor, se naște imaginea vremurilor și a oamenilor care le locuiesc. Dar n-aș vrea ca despre cartea mea să se spună: eroinele ei sunt reale și nimic mai mult. Este, vezi Doamne, istorie. Numai istorie.

Scriu nu despre război, ci despre omul aflat în război. Scriu nu istoria războiului, ci istoria sentimentelor. Sunt un istoric al sufletului. Pe de o parte, cercetez omul concret, trăitor al unor vremuri anume și participant la evenimente specifice, pe de alta, trebuie să deslușesc în el omul dintotdeauna. Tremurul veșniciei. Ceea ce există de-a pururi.

Mi se spune: ei, da, amintiri – adică nici istorie, nici literatură. Pur și simplu viață, plină de impurități și necurățată de mâna artistului. Materia primă brută a vorbirii, de care e plină fiecare zi. Cărămizi risipite peste tot. Dar cărămizile nu fac încă un altar! Pentru mine, însă, lucrurile stau altfel... Exact acolo, în glasul cald al omului, în reflecția vie a trecutului e ascunsă bucuria neîncepută și e dezgolit tragismul ineluctabil al vieții. Haosul și pasiunea ei. Natura ei singulară și de nepătruns. Acolo acestea nu au fost supuse încă nici unui fel de prelucrare. Sunt autentice.

Construiesc altare din sentimente... Din dorințele noastre, din dezamăgiri. Din visări. Din ceea ce a fost, dar poate oricând să ne scape printre degete.

***

Încă o dată despre același lucru... Mă interesează nu numai realitatea care ne înconjoară, ci și cea dinăuntrul